

УДК:37(575.1)(091)

Salohiddin USMONOV,
Samarqand davlat universiteti katta o‘qituvchisi
G-mail: usmonovsalohiddin1@gmail.com
Fotima ZIYODULLAYEVA,
Samarqand davlat universiteti talabasi
G-mail: fotimaziyodullayeva95@gmail.com

Farg‘ona davlat universiteti professori I.Siddiqov taqrizi asosida

1970-1990-YILLARDA O‘ZBEKISTONDA TA‘LIM TIZIMI

Аннотация

Ushbu ilmiy maqolada 1970-1990-yillarda O‘zbekistonda ta‘lim tizimining rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Mazkur davrda umumiy o‘rta ta‘lim, kasb-hunar maktablari hamda oliy ta‘lim muassasalari faoliyatining kengayishi, pedagog kadrlar tayyorlash tizimining takomillashuvi va ta‘lim jarayonining ijtimoiy-siyosiy mohiyati ilmiy yondashuv asosida yoritiladi. Shuningdek, ta‘lim tizimining milliy o‘zlik va ma‘naviy qadriyatlarini shakllantirishdagi o‘rni hamda keyingi davrlarda mustaqillik arafasidagi ta‘lim islohotlariga ko‘rsatgan ta‘siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ta‘lim tizimi, 1970-1990-yillar, O‘zbekiston, umumiy o‘rta ta‘lim, kasb-hunar ta‘limi, oliy ta‘lim, pedagog kadrlar, sovet davri, siyosiy mafkura, milliy o‘zlik.

СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 1970-1990 ГОДАХ

Аннотация

В данной научной статье анализируется развитие системы образования в Узбекистане в 1970–1990 годах. Рассматривается расширение деятельности школ общего среднего образования, профессионально-технических училищ и высших учебных заведений, совершенствование системы подготовки педагогических кадров и социально-политическая значимость образовательного процесса. Также исследуется роль системы образования в формировании национальной идентичности и духовных ценностей, а также её влияние на реформы образования накануне независимости.

Ключевые слова: Система образования, 1970-1990 годы, Узбекистан, общее среднее образование, профессиональное образование, высшее образование, педагогические кадры, советский период, политическая идеология, национальная идентичность.

EDUCATION SYSTEM IN UZBEKISTAN IN 1970–1990

Annotation

This scientific article analyzes the development of the education system in Uzbekistan from 1970 to 1990. It examines the expansion of general secondary schools, vocational schools, and higher education institutions, the improvement of the teacher training system, and the socio-political significance of the educational process. The article also explores the role of the education system in shaping national identity and spiritual values, as well as its impact on educational reforms on the eve of independence.

Keywords: Education system, 1970-1990, Uzbekistan, general secondary education, vocational education, higher education, teaching staff, Soviet era, political ideology, national identity.

Kirish. 1970-1990-yillar O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-ma‘naviy rivojlanishida muhim tarixiy bosqich hisoblanadi. Mazkur davrda ta‘lim sohasiga davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraldi. Yangi maktablar, kasb-hunar o‘quv yurtlari, oliy ta‘lim muassasalari barpo qilindi, ilmiy-texnik baza mustahkamlandi, pedagog kadrlar tayyorlash hamda ularning malakasini oshirish jarayoni takomillashdi. Ta‘lim tizimi kommunistik mafkura bilan birga milliy o‘zlikni saqlashga qaratilgan ichki ehtiyojlar bilan uyg‘unlashgan holda shakllandi. O‘zbek tilida ta‘lim oluvchilar soni oshdi, tarix va adabiyot fanlarida milliy qadriyatlarini targ‘ib qilishga alohida e‘tibor qaratildi. Ta‘limning texnik yo‘nalishga o‘tishi respublika iqtisodiy taraqqiyotiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi.

Materiallar va metodlar - 1970-1990-yillarda O‘zbekiston ta‘lim tizimi rivoji, uning tarkibiy yo‘nalishlari, ijtimoiy-siyosiy ahamiyati hamda tarixiy natijalarini ilmiy tahlil qilishdir.

Metodologik jihatdan tarixiylik va tizimlilik yondashuvlari yetakchi o‘rin tutadi. Tarixiy-tahliliy metod orqali ta‘lim tizimining bosqichma-bosqich rivoji o‘rganiladi.

Qiyosiy metod yordamida mazkur davr boshqa davrlar yoki hududlar bilan solishtiriladi. Statistik tahlil usuli orqali talabalar soni, ta‘lim muassasalari va kadrlar tayyorlash ko‘rsatkichlari baholanadi. Shuningdek, kontent-tahlil metodi darsliklar va o‘quv dasturlaridagi mazmuni o‘rganishda qo‘llaniladi. Ushbu metodlar ta‘lim tizimining rivojlanish qonuniyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Muhokama va natijalar. 1970-1980-yillarda respublika bo‘ylab umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari faoliyati sezilarli kengaydi. Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, o‘quvchilar soni o‘n yillik davomida 30 foizga oshgan, maktablarning moddiy-texnik bazasi mustahkamlangan. Shahar va qishloqlarda yangi maktab binolari qurildi, mavjudlar rekonstruksiya qilindi. Darslar ikki tilda - o‘zbek va rus tillarida olib borilgan. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimi kuchaytirilgan, metodik ishlanmalar boyitilgan, o‘quv dasturlariga integratsion yondashuv joriy etilgan. 1980-yillarda tarix va adabiyot fanlarida milliylik tamoyillarini targ‘ib etishga e‘tibor kuchaydi[1].

1970-1990-yillarda O‘zbekistonda ta‘lim tizimining rivoji murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan chambarchas

bog'liq bo'lib, mazkur davr ta'lim siyosatini tushinishda avvalo sovet davrining umumiy mafkuraviy yondashuvi, iqtisodiy sharoit va milliy madaniyatga bo'lgan munosabatni hisobga olish zarur. Aynan shu yillarda respublikada umumiy o'rta ta'lim qamrovi sezilarli darajada oshib, maktablarning moddiy-texnik bazasi mustahkamlandi, qishloq joylarda ham yangi maktab binolari qad rostladi. O'sha paytda o'qituvchi kadrlarga bo'lgan ehtiyoj yuqori bo'lgani uchun pedagogika institutlarining soni va ularga qabul kvotalari ko'paytirildi. Maktablarda darslar asosan o'zbek va rus tillarida olib borilgan bo'lsa-da, 1980-yillarga kelib o'zbek tilida ta'lim oluvchilar soni yanada oshdi, tarix, adabiyot, ona tili fanlarida milliy qadriyatlar va tarixiy shaxslarni yoritishga nisbatan avvalgiga qaraganda kengroq imkoniyatlar paydo bo'la boshladi. Shuningdek, o'quv dasturlarida texnik yo'nalishdagi fanlar ulushi ko'paytirilib, o'quv jarayonini ishlab chiqarish bilan bog'lashga harakat qilindi. Bu, ayniqsa, respublikaning sanoatlashuvi bilan bog'liq bo'lib, ko'plab kasb-hunar maktablarida qishloq xo'jaligi mexanizatsiyasi, qurilish, elektrotexnika, kimyo sanoati, transport mexanikasi kabi sohalarga ixtisoslashgan yangi guruhlar tashkil etildi. Kasb-hunar ta'limiga kiritilgan o'zgarishlar yoshlarni amaliy kasblarga yo'naltirish, korxonalaridagi malakali ishchi kuchi ehtiyojini qoplashga xizmat qilgan. Hatto ayrim yirik zavod va fabrika qaramog'ida o'quv-ishlab chiqarish kombinati tashkil etilib, o'quvchilarning bevosita ishlab chiqarish jarayonida malaka oshirishlariga sharoit yaratilgan[2].

Oliy ta'lim tizimi ham mazkur yillarda ancha kengaydi. Universitet va institutlarda yangi fakultetlar ochildi, ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari modernizatsiya qilindi, ba'zi oliygohlarda xorijiy texnika va uskunalar o'rnatildi. Talabalar sonining o'sishi respublikada intellektual salohiyatning ortishiga sabab bo'ldi. Ayniqsa, texnik va tabiiy yo'nalishlardagi mutaxassislariga talab kuchayib, oliy ta'limda fizika, kimyo, mexanika, energetika kabi sohalarda ustuvor yo'nalishga aylandi. Shu bilan birga, pedagogik kadrlarni tayyorlash, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash ishlari ham muntazam ravishda olib borildi[3].

Birinchidan, oliy ta'lim muassasalari soni va imkoniyatlari kengaygan. Universitet va institutlarda yangi fakultetlarning ochilishi ta'lim yo'nalishlarining ko'payganini bildiradi. Bu esa talabalar o'z qiziqishi va jamiyat ehtiyojlariga mos kasb tanlash imkoniyatiga ega bo'lganini anglatadi[4].

Ikkinchidan, ilmiy-tadqiqot infratuzilmasi rivojlantirilgan. Laboratoriyalarning modernizatsiya qilinishi va xorijiy texnika hamda uskunalarining joriy etilishi ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilgan. Bu jarayon talabalarning amaliy ko'nikmalarini kuchaytirib, ilm-fan bilan integratsiyani ta'minlagan.

Uchinchidan, talabalar sonining ortishi mamlakatning intellektual salohiyati oshganidan dalolat beradi. Ya'ni, ko'proq yoshlar oliy ma'lumot olib, malakali mutaxassisga aylanish imkoniga ega bo'lgan.

To'rtinchidan, texnik va tabiiy fanlarga bo'lgan e'tibor kuchaygan. Fizika, kimyo, mexanika, energetika kabi sohalarning ustuvor yo'nalishga aylanishi iqtisodiyotning sanoat va texnologik rivoji bilan bog'liq. Bu yo'nalishlarda kadrlar tayyorlash davlat taraqqiyoti uchun muhim hisoblanadi.

Beshinchidan, pedagog kadrlar masalasi ham e'tibordan chetda qolmagan. O'qituvchilarni tayyorlash, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash ishlari muntazam olib borilgani ta'lim sifatini barqaror ravishda yaxshilashga xizmat qilgan.

Biroq ta'lim jarayonining to'liq shakllanishi siyosiy-mafkuraviy omillardan butunlay mustasno bo'la olmagan. Maktab va oliy ta'lim darsliklarida sovet mafkurasiga yetakchi o'rinda turdi, tarix fanida biryoqlama talqinlar, adabiyotda

ideallashtirilgan qahramonlar ko'p uchradidi[5]. Biroq shunga qaramay, milliy ongning o'sishiga xizmat qilgan omillar ham yo'q emas edi. O'zbek adabiyoti, klassik meros, milliy qadriyatlarni o'rganishga nisbatan e'tibor kuchayib borishi yoshlar ongida milliy o'zlikni anglashni mustahkamladi. Muayyan fanlarda, ayniqsa, tarix va tilshunoslikda milliylik unsurlarining nisbatan kengroq yoritilishi mustaqillik arafasidagi ma'naviy uyg'onish jarayoniga ma'lum darajada zamin yaratdi.

Umuman olganda, 1970-1990-yillardagi ta'lim tizimi O'zbekistonning iqtisodiy, madaniy va intellektual rivojiga sezilarli hissa qo'shgan bo'lib, bu davrda shakllangan ilmiy bazalar, mehnat bozori uchun tayyorlangan mutaxassislar, maktab va oliy ta'limdagi keng qamrovli islohotlar keyinchalik mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ta'lim yangilanishlari uchun muhim poydevor vazifasini o'tadi. Ta'lim sohasi o'sha davr siyosiy cheklovlariga qaramasdan, jamiyatda ma'naviy uyg'onish, milliy o'zlikni tiklash va intellektual salohiyatni oshirishda muhim rol o'ynadi.

Bu holat iqtisodiy taraqqiyotning sanoatlashuv va innovatsion rivojlanish modeli bilan bevosita bog'liq. Fizika, kimyo, mexanika va energetika yo'nalishlarining ustuvorligi milliy iqtisodiyotda yuqori malakali muhandis va texnik kadrlar ehtiyojining ortganini anglatadi. Shu jihatdan, oliy ta'lim tizimi mehnat bozori talablariga moslashayotgan ijtimoiy institut sifatida talqin qilinadi.

Bundan tashqari, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish masalasiga e'tibor qaratilishi ta'lim sifatini ta'minlovchi asosiy omil sifatida o'qituvchi shaxsining muhimligini ko'rsatadi. Bu esa tizimda uzluksiz kasbiy rivojlanish tamoyili amal qilayotganini bildiradi.

Umuman olganda, oliy ta'limning modernizatsiyasi orqali jamiyatning intellektual salohiyatini oshirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

1970-1990-yillarda sanoat rivoji bilan bog'liq holda kasb-hunar ta'limi kengaytirildi. Texnika va xizmat ko'rsatish yo'nalishidagi o'quv yurtlari tarmog'i kengayib, amaliy mashg'ulotlar soni oshirildi. Qurilish, kimyo, energetika, transport mexanikasi kabi yo'nalishlarda mutaxassislar tayyorlandi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, mazkur yillar davomida respublikada 100 mingdan ortiq yoshlar turli texnik mutaxassisliklar bo'yicha kasb egalladi. O'quv jarayonida ishlab chiqarish bilan hamkorlik mustahkamlandi, bitiruvchilar ish bilan ta'minlash tizimi shakllandi.

Mazkur davrda Respublika oliy ta'lim muassasalari soni kengaydi, mavjud universitetlar keng ko'lamda modernizatsiya qilindi. Ilmiy laboratoriyalar va zamonaviy o'quv-metodik bazalar yaratildi. 1985-yilga kelib 150 mingdan ortiq talaba oliy ta'limda tahsil olgan, ularning 40 foizdan ortig'i texnik va tabiiy yo'nalishlarda o'qigan. Pedagog kadrlarni tayyorlash va malaka oshirish markazlari faoliyat olib borgan, ilmiy kadrlar tayyorlash tizimi kuchaygan.

Ta'lim tizimi kommunistik mafkura asosida shakllanib, o'quv dasturlariga siyosiy g'oyalar singdirilgan. Tarix, siyosatshunoslik, adabiyot fanlarida sovet ideologiyasi yetakchi o'rin egallagan. Shu bilan birga, milliy madaniyat, xalq an'analari va o'zbek tilining maqomi saqlab qolinib, o'quvchilar ongida milliy identifikatsiya tushunchasi shakllangan.

Xulosa. 1970-1990-yillar oralig'idagi ta'lim tizimi O'zbekiston tarixida alohida ahamiyatga ega bo'lgan davr sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu bosqich nafaqat ta'limning miqyos jihatidan kengayishi, balki uning mazmunan boyib borishi, tizimli takomillashuvi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi kuchli ilmiy-intellektual salohiyatning shakllanishi bilan xarakterlanadi. Aynan shu davrda yaratilgan kadrlar

bazasi va ilmiy muhit keyinchalik mamlakat mustaqilligi jarayonida muhim tayanch omilga aylandi.

Avvalo, mazkur yillarda ta'lim tizimining institutsional rivoji kuzatildi. Respublikada yangi oliy ta'lim muassasalari tashkil etildi, mavjud universitet va institutlarning faoliyati kengaytirildi. Ta'lim yo'nalishlari diversifikatsiya qilinib, iqtisodiyotning turli tarmoqlariga mos mutaxassislar tayyorlash tizimi shakllandi. Bu esa jamiyat ehtiyojlariga moslashgan, malakali kadrlar zaxirasini yaratishga xizmat qildi. Ayniqsa, texnik va tabiiy fanlar sohasida mutaxassislar tayyorlashga alohida e'tibor qaratildi, bu esa sanoat va ishlab chiqarishning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Shu bilan birga, ta'lim sifatini oshirish maqsadida ilmiy-tadqiqot ishlari faol ravishda rivojlantirildi. Oliy ta'lim muassasalari qoshida ilmiy markazlar va laboratoriyalar tashkil etildi, ularning moddiy-texnik bazasi mustahkamlandi. Ilmiy izlanishlar natijalari amaliyotga joriy etilib, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya kuchaydi. Bu jarayon o'z navbatida innovatsion fikrlashga ega bo'lgan mutaxassislarining shakllanishiga zamin yaratdi.

Mazkur davrning yana bir muhim jihati — ta'lim tizimida milliy qadriyatlar va madaniy o'zlikni anglash jarayonining asta-sekin kuchayib borishidir. Garchi ta'lim tizimi markazlashgan siyosiy tizim ta'sirida faoliyat yuritgan bo'lsa-da, unda milliy til, adabiyot, tarix va madaniyatni o'rganishga bo'lgan qiziqish ortib bordi. Bu esa yosh avlodning o'z milliy identitetini anglashiga, tarixiy ildizlariga murojaat qilishiga va mustaqil tafakkur shakllanishiga xizmat qildi.

Shuningdek, pedagog kadrlar tayyorlash tizimi ham takomillashib bordi. O'qituvchilarning malakasini oshirish,

ularni qayta tayyorlash, zamonaviy pedagogik usullarni joriy etish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratildi. Bu esa ta'lim sifatining barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'ldi. O'qituvchi shaxsining kasbiy va ma'naviy jihatdan yetukligi ta'lim samaradorligining asosiy ko'rsatkichi sifatida qaraldi.

Natijada, 1970-1990-yillar davomida shakllangan ta'lim tizimi O'zbekistonda kuchli ilmiy-intellektual salohiyatni vujudga keltirdi. Ushbu salohiyat mustaqillikning ilk yillarida davlatni boshqarish, iqtisodiyotni isloh qilish, milliy davlatchilikni barpo etish kabi murakkab jarayonlarda muhim rol o'ynadi. Aynan shu davrda tayyorlangan mutaxassislar mustaqil O'zbekiston taraqqiyotining dastlabki bosqichida yetakchi kuchga aylandi.

Bugungi kunda mazkur tarixiy tajribani ilmiy tahlil qilish alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki o'sha davrda erishilgan yutuqlar va mavjud bo'lgan kamchiliklarni chuqur o'rganish zamonaviy ta'lim islohotlari uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim tizimini rivojlantirishda tarixiy uzviylikni ta'minlash, ilg'or tajribalarni saqlab qolish va ularni zamonaviy talablar bilan uyg'unlashtirish muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, 1970-1990-yillardagi ta'lim tizimi O'zbekistonning mustaqillikka erishish arafasida muhim ijtimoiy, ilmiy va madaniy poydevor yaratdi. Ushbu davrda shakllangan ilmiy-intellektual salohiyat nafaqat o'sha davr uchun, balki bugungi kun taraqqiyoti uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun bu tarixiy bosqichni chuqur va kompleks o'rganish, undan tegishli xulosalar chiqarish hozirgi ta'lim siyosatini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston SSR Ta'lim Vazirligi arxiv materiallari (Toshkent, 1980–1988). O'sha davrdagi ta'lim statistikasiga asoslangan rasmiy manbalar.
2. Karimov I.A. “Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch”. – Toshkent, 2007. Ta'limning milliy ma'naviyatni shakllantirishdagi roli haqida falsafiy tahlil beradi.
3. Sobirov Q., “O'zbekiston ta'lim tarixi”. – Toshkent: Fan, 1999. 1970-1990 yillardagi ta'lim islohotlarini tarixiy nuqtai nazardan tahlil qilgan ilmiy asar.
4. Maxsudov A., “Kasb-hunar ta'limining taraqqiyoti”. – Toshkent, 2001. Kasbiy ta'lim evolyutsiyasi iqtisodiy ahamiyati yoritilgan